

Jan Brdička

OTTO ŠIMÁNEK

Pan Tau... a nejen on

OTTO ŠIMÁNEK

Pan Tau... a nejen on

Jan Brdička

OTTO ŠIMÁNEK

Pan Tau... a nejen on

Jan Brdička

Copyright © Jan Brdička, 2017

Editor © Josef Pepson Snětivý, 2017

Photographs © ČTK/Jan Bárta, Dušan Dostál, Libor Hajský,
Luboš Pavlíček; Bonton/Jiří Kučera, Josef Vítek;
Národní filmový archiv, 2017

Cover & Layout © Nakladatelství ČAS, Alena Šulcová, 2017

© Nakladatelství ČAS, 2017

ISBN 978-80-7475-204-9

Osobní vzpomínka

Těžko říct, kdo kdy ve školství přišel na to, že osmé a deváté třídy budou chodit do divadla. V tomhle věku jsou děti jako utržené ze řetězu a jejich jediným cílem je dát najevo všem, od učitelů po náhodné kolemjdoucí, že jsou na prahu dospělosti, že si mohou a BUDOUCÍ dělat, co uznají za vhodné... Nic jim není svaté, na nic a na nikoho neberou ohled a sociální inteligence jim v tomhle období absolutně schází.

Já jsem to měl hozené trošičku jinak. Vyrůstal jsem v rodině, kde se musela dodržovat přísná pravidla, jinak bylo zle, takže mi bylo přirozené zůstat spíš někde v koutě, mlčet a všechno nezúčastněně pozorovat. Takže když nám soudružka učitelka (bylo to na sklonku osmdesátých let) oznámila, že půjdeme do Divadla ABC na představení A nezbyvá než se smát..., bylo mi jasné, že to nedopadne dobře. Ale že to skončí tak nepříjemnou tečkou, to asi nečekal nikdo.

Do divadla se nahrnuly tři osmé třídy jako lavina. Všichni si posedali si na sedadla, pak se ještě několikrát přeskupili, protože tenhle přece

nebude sedět vedle tohohle, a ten chce zase sedět vedle tamté, aby jí mohl v přítmí hlediště sahat na nohu... Řev opanoval celé divadlo a nepřerušil ho ani gong oznamující, že představení začíná.

Opona se otevřela, a my jsme hleděli na scénu, na které stáli herci, mezi nimi i Otto Šimánek. Nebyli však připraveni a dívali se do hlediště, komu to, proboha, mají hrát. Trvalo to asi minutu. Teprve potom spolužáci a spoluškoláci pochopili, že už by asi bylo dobré ztichnout. A do toho se je učitelky snažily usměrnit, ale marně. Když konečně bylo ticho, herci se pustili do představení. A já jsem se znovu sám sebe musel ptát, koho to napadlo posílat osmáky do divadla, a hlavně kdo vybírá hry, na které půjdou, protože představení odehrávající se v ruské židovské komunitě opravdu neupoutá pozornost puberťáků, s nimiž cloumají hormony.

Přibližně deset minut bylo v hledišti ticho a herci se dostávali do obrátek. Jejich počáteční nechuť hrát byla tatam, měli dojem, že dáváme pozor. Ale bylo to jen ticho před bouří, čekání na podnět, který záhy přišel. Karel Augusta na jevišti pronesl repliku, která šla vyložit dvojsmyslně, a jeden ze

spolužáků to nenechal bez povšimnutí. Okamžitě a nahlas na ni zareagoval. Všichni se začali smát. A někdo další přihodil druhý vtip. A pak ještě jeden... Všichni ti patnáctiletí hauři se začali předvádět. Pranic je nezajímalo, že na jevišti stojí herci a nevěřícně se dívají na to, jak ta banda spratků nemá sebemenší respekt k jejich práci.

Vtom zničehonic Otto Šimánek doslova zakřičel:

„Pokud nemáte úctu k tomu, že se vám tady snažíme hrát, tak my končíme!“

Pak mávl rukou, a vzápětí se spustila opona a v sále se rozsvítilo. Učitelky zbledly a žáci konečně ztichli. Do sálu vešly uvaděčky a otevíraly dveře, abychom mohli odejít. „To snad nebude nutné, oni už budou mlčet,“ snažily se je přesvědčit učitelky, ale marně. V šatně jsme si vzali oblečení a vyšli jsme ven do Vodičkovy ulice.

Na rohu pasáže jsem uviděl pana Šimánka. Stál opřený o zeď, díval se do ulice a zhluboka dýchal. Jako kdyby se uklidňoval. Cítil jsem potřebu se mu omluvit, protože mi ho bylo líto. Odpoutal jsem se od davu, přistoupil k němu a řekl jen: „Nezlobte se, prosím.“

Podíval se na mě, letmo se pousmál a zlehounka zakroutil hlavou na znamení, že se nic nestalo. „Děkuju,“ řekl jsem mu a rozběhl se na tramvajovou zastávku za ostatními. Když pak tramvaj přijela, nastoupil jsem do zadního vagonu. Tramvaj se rozjela, a já se díval na pana Šimánka, jak tam stojí se smutným výrazem, vzdalující se, zmenšující se do velikosti pana Tau. Pak jsme vjeli do zatáčky, a on mi zmizel.

Ale dodnes, kdykoliv někde čtu nebo slyším jeho jméno, mám před očima právě tenhle výjev, který jako by charakterizoval jeho osobnost. A všichni, kteří ho znali, se shodnou: smutný člověk.

Dětství na Vysočině i v Praze

Málokdo ví, že když v padesátých letech František Kožík zdramatizoval svůj asi nejslavnější román Největší z Pierotů, stál za tím právě Otto Šimánek. Tedy spíše dramaturgyně divadla v Ostravě, ve kterém Šimánek tehdy hrál a kde fascinoval nejen diváky, ale i kolegy svými výjimečným-

mi pohybovými schopnostmi. Právě ona napsala Kožíkovi, aby se na Šimánka přijel podívat a rozhodl se, zda pro něj Pierota nepřetvoří do jevištní podoby.

Kožík se dostavil. A když viděl Otto Šimánka na jevišti, jak ladně se pohybuje, jaká energie, a přitom melancholie z něj jdou, řekl prý jen: „To je Deburau!“ Hru tedy napsal, a právě postava Deburaua Šimánka doslova katapultovala na výsluní. A on záhy dostal nabídku do pražských Městských divadel pražských.

Do ordinace doktora Ricorda vstoupil jednoho listopadového večera roku 1840 hubený, černě oděný muž. Lékař si pátravě prohlížel zajímavého návštěvníka, jeho vysoké čelo, bledou tvář a úzké rty.

„Jste nemocen, pane?“

„Ano, doktore. Myslím, že smrtelně.“

„Co je vám?“

Jsem smutný, melancholický. Trpím, a nevím proč. Trápím se, srdce mě bolí. Bojím se lidí, i sebe. Nemožu spát.“

„To není smrtelné. Vím o léku pro vás.“

„Jaký je to lék?“

„Lék, který vás z toho všeho uzdraví. Běžte se podívat do divadla na Deburaua!“

Bledý muž se uklonil a řekl smutně:

„Já jsem Deburau, doktore.“

Dovolují si citovat právě tuto pasáž z Kožíkova Největšího z Pierotů, protože přesně odráží osobnost Otto Šimánka. Kohokoliv se na něj zeptáte, vybaví si jeho komediální role – pana Tau, průmyslníka Alfreda Kelettiho z komedie „Pane, vy jste vdova!“, případně pana Whitea z další mistrovské komedie Zítřka vstanu a opařím se čajem! A přestože sehrál nejen na divadle, ale i ve filmu řadu rolí dramatických (vzpomínáte si například na jeho účinkování v seriálu F. L. Věk, Vlák dětství a naděje nebo Malý pitaval z velkého města?), v paměti diváků zůstávají jen ty komediální.

A je tu další paradox – když se totiž na jeho komediální role zaměříte, najednou si uvědomíte, že žádná z nich nebyla čistě komická. Ve všech byl nádech jakéhosi smutku, ať už prožívaly nějakou smutnou událost, nebo byla jejich charakterovým prvkem životní skepse. Třeba právě zmíněný prů-

myslník Keletti z komedie „Pane, vy jste vdova!“ – to je přece vyloženě smutná postava: muž, který se domnívá, že je podváděn svou ženou, a který z toho všeho nakonec přijde o hlavu. Jenže navzdory tomu: kdykoliv se na film díváte a on se objeví na scéně, víte, že se právě jeho smutnému „nastavení“ budete smát.

Kdokoliv z těch, kdo Otto Šimánka znali, vám dříve či později řekne, že to byl skutečně smutný člověk. Ne že by se nerad smál, ale zároveň legraci nikdy aktivně nevytvářel. Ne že by se nedokázal radovat ze života, ale protože se od něj v životě dočkal nejedné podpásovky, byl připraven vždy spíše na to, co se pokazí, než aby se radoval dopředu z toho, že všechno vyjde. Kde se v něm tento životní postoj vzal? Nejspíš to bylo dané už tím, za jakých podmínek se narodil.

Jeho rodiče pocházeli z prostých sociálních poměrů. Maminka byla dcera hajného, tatínek syn kováře. Sám se učil pekařem, a protože tehdy bylo ještě běžné, že učedníci jezdili do světa na zkušenou, získat praxi, ale také si vydělat nějaké peníze do začátků doma, odjel i tatínek pana Šimánka do Vídně. To už ale znal svou

budoucí ženu a slíbil jí, že se vrátí, co nejdříve to půjde – jakmile bude mít dost peněz, aby jim mohl zajistit slušné živobytí. A to také splnil. Podle slov Otto Šimánka byl jeho tatínek ve Vídni něco přes rok, žil velmi skromným životem, aby co nejvíce uspořil, a když měl dost, vrátil se domů a hned si svou milou vzal. Do té doby šlo všechno jako na drátkách. Ještě když maminka pana Šimánka otěhotněla, zdálo se, že vše bude zalité sluncem.

Jenže pak se stalo něco, co rodinu Šimánkových poznamenalo – jejich první syn zemřel. V tu dobu to nebylo tak neobvyklé jako dnes, ale tragédie rodinu zasáhla. Přesto se novomanželé rozhodli zkusit to podruhé. A zase to skoro nevyšlo. Syn Jaroslav se totiž narodil předčasně, a to o několik týdnů. Lékařská praxe si v tu dobu neuměla s takovými situacemi poradit. Nebyly inkubátory... Ale zato existovala osvědčená praxe, že když se nějaké dítě narodí dříve, musí se dopékat. Doslova. V plátně zabalené miminko se místo do inkubátoru dávalo do rozehřáté trouby a dopékalo se. Bylo to nejisté, riskantní, ale také to byla jediná známá metoda, jak dítě udržet při

životě do doby, než dosáhne věku a stavu, v němž by přišlo na svět normálně.

Jaroslav přežil – a nebylo divu, že na něj dávali rodiče veliký pozor a hlídali ho jako oko v hlavě. A protože byl zdravý, rozhodli se, že se pokusí ještě o jedno dítě. A tak se jim narodil 28. dubna 1925 Otto. Ani jeho příchod na svět nebyl úplně poklidný. Bydleli tehdy ve Stajištích nedaleko Třešti, veškerá lékařská pomoc daleko. Takže když to na paní Šimánkovou přišlo, manžel ji okamžitě posadil na vůz a vyrazili do města za lékaři, ale nestihli to. A tak se Otto narodil za velmi improvizovaných podmínek v Třešti v lékárně na pultě. Lékárník v roli porodníka, pan Šimánek coby porodní asistent.

Otto se narodil zdravý. Rostl jako z vody a už odmalička bylo zřejmé, že to nebude žádný statný vesničan, ale útlý hošík „samá ruka, samá noha“. Vnímavý, pozorný, klidný – a tak nemohl nepostřehnout, jak moc se o něj a o jeho bratra rodiče bojí pod vlivem toho, jaké zkušenosti měli. Proto nikdy nedělal žádné vylomeniny, spíše než venku byl doma a četl si, víc než lezení po stromech ho zajímala hudba. Malý, hloubavý chlapec, který

koukal rodičům pod ruce při domácích pracích nebo když tatínek něco vyráběl.

Vyrůstal ve zmíněných Stajištích, ale ještě před nástupem do školy se rodiče rozhodli přestěhovat do Prahy. Naskytla se jim totiž příležitost nastoupit v Karlíně do rodiny tamního továrníka: otec jako vrátný v továrně, matka coby pomocnice paní továrníkové v domácnosti. Navíc k dobře ohodnocenému zaměstnání dostali slušný byt. Prostě všechny důvody, proč přesadit kořeny. A tak se rodina Šimánkových přestěhovala, a Ottovi a jeho bratru Jaroslavovi začal docela nový život. Z vesničanů se stali obyvateli města, začali poznávat jiný svět, jiné vztahy mezi lidmi, Jako kdyby se před nimi všechno otevřelo – vzdělání i možnosti.

Otto nastoupil do školy, a už tam se začal naplno projevovat jeho charakter – všichni ho měli rádi, ale zároveň byl vždy spíše tím druhým v řadě, nikdy nepatřil mezi tahouny party. A protože si ho pro jeho přirozeně zvědavou a intelektuální povahu oblíbili i učitelé, nejenže neměl žádné potíže, ale vždy byl dáván ostatním dětem za příklad.

Když bylo Ottovi asi deset let, poprvé právě v rámci školy přičichl k divadlu. Byl obsazen do školního představení, vlastně docela odváženě, protože se nikdy neprojevoval jako extrovert. Na druhou stranu v něj kantoři měli důvěru, že se text určitě naučí a svůj úkol odvede svědomitě. Povedlo se. A malý Otto zjistil, že na jevišti může dát naplno průchod emocím, které v osobním životě jaksi nedokáže dát najevo. Může se předvádět, může na sebe strhnout pozornost, může křičet, nahlas se smát, prostě bez obav se projevovat.

Pod tímto dojmem začal chodit na představení, číst si o divadle knížky a poznávat jeho magickou sílu. Dokonce s několika spolužáky dával dohromady krátká divadelní pásma. Hráli je na školních akcích, a Otto čím dál tím víc nabýval jistoty, že divadlo je to, čemu by se rád v dospělosti věnoval. A protože byl také pohybově nadaný, inklinoval k pantomimě, na které ho zajímalo nejvíc právě propojení hereckých dovedností a tance s minimem slov. Nakonec, co jiného by jeho, který se nikdy v kolektivu verbálně příliš neprojevoval, také mohlo uchvátit víc?

Ale i když chtěl, na konzervatoř nakonec studovat nešel. Už jen proto, že doma se na jeho nápad hrát divadlo nedívali právě nadšeně. Herectví stále mělo punc jakési „kočovnosti“ a rodičům bylo jasné, že zdaleka ne každý herec může být Smolík, Štěpánek nebo Pivec. Byli toho názoru, že syn by se měl vyučit, protože když bude něco umět, neztratí se, a teprve pak, pokud ho to bude stále držet, se může věnovat divadlu.

A tak šel Otto do Tesly, aby se tam vyučil elektromechanikem. A byla to jeho svědomitost a odpovědnost vůči rodičům, které mu nedovolily učení odfláknout, protože ho to přece táhne někam jinam. Elektromechanika se sice nestala jeho zálibou, ale nepěstoval si k ní odpor a rozhodl se nacházet v tomto oboru to hezké. Kdyby pro nic jiného, pak už pro to, že během praxe bude potkávat spoustu lidí, bude je pozorovat, jak se chovají, jak jednájí, jak reagují, a to pak zužitkuje v herectví, až bude hrát nějakou roli.

A to nejlépe veseloherní. Bavíme se totiž o době, kdy už probíhala druhá světová válka. Všechno bylo utopené ve tmě, po celé Evropě se válčilo, umírali lidé, němečtí vojáci se procházeli

po Praze, jako kdyby jim patřila, šířili kolem sebe strach... A Otto Šimánkovi bylo jasné, že se lidé více než kdy jindy potřebují rozptýlit a pobavit. Spolu s přáteli se proto rozhodl, že zkusí své herecké štěstí v Dělnické besedě.

Podařilo se.

Dělnická beseda

Ten název v dnešní době může vzbuzovat nejednu zápornou konotaci, ale je důležité si uvědomit, že Dělnická beseda vznikla na sklonku 19. století a až do svého konce po druhé světové válce nesloužila jako hlásná trouba levicových myšlenek, ale vlastně jako svého druhu charitativní podnik. Hrál se zde divadlo, pořádaly koncerty a zábavní večírky, a prostředky získané za vstupenky sloužily na podporu knihoven, nákup vánočních dárků pro děti, případně coby přilepšení pro konkrétní rodiny. A vedle toho byla podhoubím nových uměleckých talentů, které zde získávaly zkušenosti, osmělovaly se a zkoušely si, na co obecně

stvo slyší a na co ne. Takže každý, kdo nebyl úplně nemehlo, dostal šanci zkusit své divadelní štěstí, a když na něj publikum reagovalo dobře, získával další a další zkušenosti.

Když sem Otto na začátku čtyřicátých let se svými kamarády přišel, byla v něm malá dušička. Přece jen jeviště Dělnické besedy bylo něco jiného než to školní! Ale podle pamětníků na nich tréma nebyla vůbec znát. Pásmo scének a tanečních vystoupení, které předvedli, se lidem líbilo, a tak tu záhy vystupovali znovu a znovu. A po několika letech se dokonce osmělili natolik, že napsali vlastní hru Soví hrad, kterou hráli hned několikrát.

Divadlo se pro něj stalo vším. Doslova hlтал knihy o něm, zajímalo ho nejen to klasické, ale i to alternativní. A když v divadle nebyl, pak o něm určitě s někým alespoň mluvil. Dokonce si v tu dobu začal psát deníček, do kterého si zapisoval nejen své role, ale také v čem ta role spočívala, odkud kam šel, co řekl... Prostě detailní zápis jeho hereckých počátků, který je sice z dospělého pohledu úsměvný, ale z pohledu chlapce, který právě propadl Múzám, zcela pochopitelný a přirozený.

Pro Šimánka se stalo vášní trávit v divadelním prostředí veškerý volný čas, a tak nebylo divu, že se mu jako patnáctiletému zalíbila dívka, která byla s Dělnickou besedou také spjata – Hermína Jarošová. Stala se jeho láskou. Tím, že oba byli v divadle ve dne v noci, trávili veškerý volný čas spolu, a protože v patnácti už člověk stojí na prahu dospělosti, netrvalo to dlouho – a jejich vztah dospěl tam, kam generace jejich rodičů docházela většinou až o svatební noci.

Na rozdíl od dnešní generace však Otto Šimánek cítil to, že svou dívku připravil o počestnost, jako závazek vůči ní. A považoval za svou povinnost, že si ji vezme za manželku. Šel tehdy za jejími rodiči, aby je požádal o její ruku. Avšak Hermínin otec se projevil jako rozumný muž a řekl Šimánkovi, že když vdavky nejsou nutností, tedy když jejich sblížení není korunováno dceřiným těhotenstvím, měli by ještě pár let počkat. Možná si myslel, že to ty dva přejde, protože studentské lásky většinou nemají dlouhého trvání, ale to se pořádně spletl. Otto si sice pro Hermínu nepřišel v osmnácti letech, jak mu budoucí tchán navrhl, ale později si ji skutečně vzal za ženu a strávili

spolu více než třicet spokojených let. Jenže to poněkud předbíháme.

Účinkováním v Dělnické besedě trávil Šimánek všechnen volný čas až do konce války a přes den se živil tím, co vystudoval. Věděl ale, že jakmile válka skončí, a ona přece jednoho dne skončit musí, i když tomu zprávy z fronty zpočátku nenasvědčovaly, půjde k divadlu. Když viděl, jak se mu daří rozdávat radost a jak divákům pomáhá zbavit se alespoň na chvíli tíhy reality, a když to vše ještě umocnil pocit svobody a volnosti, který při hraní zažíval, byl přesvědčený, že nic jiného dělat nechce.

Jakmile tedy válka skončila – to mu bylo dvacet let –, rovnou si založil vlastní divadlo. Společně s Václavem Vaňátkem stál u zrodu Divadla mladých pionýrů. Nebyla to náhoda. Šimánek, stejně jako tisíce jeho vrstevníků, uvěřil myšlence komunismu a rovnosti mezi lidmi, protože zkušenosti, které získal jako dítě z chudé rodiny a později v Dělnické besedě, a víra v to, že život po válce prostě už musí jít jiným, spravedlivějším směrem, ho přivedly k názoru, že KSČ to myslí s republikou dobře. Dlouho tomu věřil.